

Ivan Basić

Pristupna razmatranja uz popise biskupâ Zapadnoga Ilirika u aktima crkvenih koncila u Saloni 530. i 533. godine

Ivan Basić
HR, 10000 Zagreb
Odsjek za povijest
umjetnosti Filozofskoga
fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu
Ivana Lučića 3

Autor analizira zaključke akata pokrajinskih crkvenih koncila održanih u Saloni 530. i 533. godine, osobito popise njihovih potpisnika. Oni se raščlanjuju s hijerarhijskoga (red starješinstva), onomastičkoga i (u manjoj mjeri) prozopografskoga aspekta. Predlaže se identifikacija pojedinih potpisnika koncilâ s poglavarima suvremenih ranokršćanskih crkvenih jedinica. Rezimiraju se i komentiraju istraživanja i stajališta dosadašnjih autora o obliku i vjerodostojnosti koncilskih akata te autor pristaje uz većinsko stajalište o autentičnosti njihove jezgre. Reinterpretacijom tog izvora preliminarno se upozorava na mogućnost njegove nove interpretacije u smislu koncilskoga uklanjanja ranokršćanske Crkve u Skardoni iz crkvene geografije VI. stoljeća.

Ključne riječi: Dalmacija, Salona, crkveni koncili, ranokršćanski crkveni ustroj

UDK: 904:262.4(497.5 Solin)"530"
904:262.4(497.5 Solin)"533"

Pregledni članak

Primljeno: 1. svibnja 2009.

XVII Kalendarum Iuliarum consulatu vero Lampadii et F. Oresti održan je u Saloni pokrajinski crkveni koncil. Vremenska odrednica održavanja koncila vrlo je jasna i određena prema *annus consularis*, što odgovara 15. lipnju 530. godine.¹ Među potpisnicima zapisnika prvoga koncila javlja se na šestom mjestu skardonski biskup Konstantin: *Constantinus episcopus ecclesie Scardonitane subscripsi, ut supra*.²

Na salonitanskim se koncilima raspravljalo o upravljanju crkvenom imovinom, održavanju discipline te – osobito na drugomu – utemeljenju novih biskupija. Zapisnici tih skupova došli su do nas u vrlo kasnom prijepisu unutar spisa poznatoga kao *Historia Salonitana Maior*,³ ali im se transmisija drži pouzdanom. O vjerodostojnosti odluka salonitanskih crkvenih koncila mišljenja historiografije su bila podijeljena u skladu s preferiranjem pojedinih

1 A. Degrassi 1952, str. 99.

2 *Ut supra* znači: *Hoc constitutum consentiens subscripsi, condemnans qui contra unquam venire temptaverit* prema formuli uvedenoj uz potpis metropolita Honorija kao prvoga potpisnika: N. Klaić 1967, str. 81, P f. 614 r. i sl. 15; M. Ivanišević 1994, str. 160. R. Dodig - A. Škegro 2008, na više mjesta, vjerojatno uslijed tiskarske pogreške, donose datum 15. srpnja 530.

3 Najstariji rukopis spisa poznatoga kao *Historia Salonitana Maior* (dalje: HSM) nalazi se u *Congregatio de propaganda fide* u Rimu, a potječe iz prve polovine XVI. stoljeća. Predložak je za ostalih pet poznatih rukopisa istoga djela, a čini se da je pripadao spisima (*Collectanea*) modruškoga biskupa i zadarskoga kanonika Šimuna Kožičića Benje (1460. - 1536.). HSM obuhvaća samo prva 22 poglavlja kronike *Historia Salonitana splitskoga arhiđakona Tome* (1266.), opskrbljena interpolacijama (papinska pisma, akti crkvenih koncila, epitaf kralja Zvonimira i drugo). Već je Lucius 1673. odbacivao interpolacije prisutne u HSM kao proste krivotvorine, dok ih je Farlati stoljeće kasnije držao vjerodostojnima. Pozitivno se o njima izrazio i F. Rački, a F. Šišić objavio je u *Enchiridionu* zaključke crkvenih koncilâ iz VI. i X. stoljeća (F. Šišić 1914, str. 161-164). Dio spisa objavio je i M. Barada, koji je dao prvi prilog raspravi o HSM, davši joj prednost pred HS kao od nje starijoj »kompilaciji« (M. Barada 1949 i komentar I. Basić 2008, str. 78). Nešto kasnije S. Gunjača izdao je u opširnoj raspravi HSM, koju je do kraja života držao Tomininim prvotnim konceptom, iz kojega je izlučio svoju HS u užem smislu (S. Gunjača 1951, str. 219, 222). Isti autor obrađivao je kasnijih godina u nizu studija probleme HS, HSM i dodataka u njoj, pri čemu se - nerijetko isključivo i beskompromisno - držao stajališta koje je formulirao 1951. Međutim je N. Klaić 1967. objavila kritičko izdanje HSM, u kojem je uz osvrt na historiografiju dala opis svih rukopisa, prijedlog njihove filijacije, istražila odnos HS i HSM i obilježja toga odnosa. N. Klaić držala je HSM plodom djelatnosti Benje ili njegovih suradnika (N. Klaić 1967, str. 59-64). HSM bi bila kompilacija nastala u Benjinu krugu, u okviru nastojanja za pisanjem crkvene povijesti Ilirika, za koju je valjalo prikupiti dostupne im izvore i prepisati ih za Benjinu zbirku. Gunjača je 1973. oštro oponirao Nadi Klaić kao glavnoj predstavnici smjera u hrvatskoj historiografiji koji je držao HSM ranonovovjekovnom kompilacijom originalnih izvora (S. Gunjača 1973, str. 25-178, 245-270; usporedi reakciju: N. Klaić 1979, str. 171-198). Iako su se argumenti u prilog jednoj ili drugoj tezi kroz radove primarnih oponenta i njihovih pristaša življivali kroz stavove često vrijedne tek nevelike pažnje, rasprava je bila utoliko korisna što je omogućila temeljito objavljivanje građe i pružila niz izuzetno korisnih opažanja, makar samo u relaciji »koncept« protiv »kompilacija« (S. Gunjača 1973, str. 25-178). O problematici postanka spisa HSM usporedi S. Gunjača 1951, str. 183-188; N. Klaić 1967, str. 1-23; M. Matijević-Sokol 2002, str. 11-24. Danas je uglavnom prihvaćeno gledište N. Klaić.

značajki sačuvanoga teksta, odnosno loše tradicije rukopisa u koliziji s nekolicinom vrlo ispravnih kronoloških i sadržajnih odlika.⁴ Bez obzira na vrijeme sastavljanja hipotetske krivotvorine (uoči nastanka HSM ili mnogo prije) kao i na mogućnost tek djelomičnoga krivotvorenja dijelova izvornih akata, ni u jednom od ovako ocrtanih »scenarija« nema naznaka korisnosti pojedinoga dijela ili cjeline zapisnikâ nekome zainteresiranom krivotvoritelju ili Salonitanskoj crkvi kao instituciji. Štoviše, njihov sadržaj na pojedinim mjestima (sa spomenima izvjesnih negativnih pojava kanonske prakse i drugim) nikako ne ide u prilog pozitivnoj slici Salonitanske crkve u kasnoj antici. Zato otpada i noviji prigovor Ive Babića⁵ da je nedostatak vijesti o koncilima i o nadbiskupu Honoriju u Povijesti salonitanskih i splitskih prvosvećenika arhiđakona Tome dokaz da zapisnici nisu autentični. Bilo je, naime, moguće pokazati da je Arhiđakon bio upućen u neke kasnoantičke izvore o Salonitanskoj crkvi koje je namjerice prešutio.⁶ U skladu s tim logično je mišljenje većine suvremenih autora koji pridaju sačuvanim aktima visok stupanj

autentičnosti.⁷ Oni su očito u vrijeme sastavljanja HSM bili prepisivani doslovce (u tom je smislu, na primjer, indikativno integralno prepisivanje termina *explicit* na kraju zaključaka), ali uz velik broj grešaka od kojih nisu sve bile preuzete iz predloška kao koruptele.⁸

Među biskupima spomenutima u aktima mukurski Stjepan jedini je, čini se, potvrđen i epigrafskim podatkom, mada vjerodostojnost natpisa $\text{✠ STEPHANUS ✠ EPISCOPUS ✠}$, s obzirom na okolnosti njegova pronalaska, nije sasvim neupitna.⁹ Upitna autentičnost natpisa ipak ni u kojem slučaju ne relativizira postojanje antičkoga naselja - sjedišta istoimene biskupije *Muccurum*, koje se u novijim radovima ubicira na područje današnje Makarske radije nego u selo Makar pored istoga grada.¹⁰

Uz problematični natpis biskupa Stjepana iz Makarske te natpise nadbiskupa Honorija Mlađega na kamenoj plastici Salone, ulomak isprave na papirusu iz Ravene sa spomenom notara Salonitanske crkve Lovre (datira se oko 552. - 564.) za sada je jedini suvremeni rukopis koji kao izvor može, uvjetno, potvrditi postojanje osobe istoga

4 Dosadašnja izdanja akata koncila: D. Farlati 1753, str. 162-164, 173-174; I. Batthyány 1785, str. 285-290, 290-293; I. Kukuljević Sakcinski 1874, str. 195-197, n. CCXXXIX, 198-200, n. CCLX; F. Rački 1894, str. 13-15, 15-18; F. Šišić 1914, str. 157-161, 161-164; S. Gunjača 1951; N. Klaić 1967, str. 76-81, 81-85; S. Gunjača 1973, str. 50-53, 53-56. Usporedi također analizu N. Klaić 1979, str. 174, 193, bilj. 117. Loše tradiranje teksta ilustrira se primjerom prepisivanja zaključaka crkvenoga koncila održana u Splitu 1185, kojega je sačuvani izvorni tekst poslužio kao kontrolni mehanizam: sastavljač HSM u svojoj je inačici njihova prijepisa načinio iznimno velik postotak grešaka, tako da se može pretpostaviti u koliko mjeri inačica akata iz 530. i 533. odudara od izvornika koji je autor HSM imao u rukama.

5 I. Babić 1993, str. 15, 33-35.

6 Postoje izvjesne indicije da je Arhiđakon bio upućen u nedosljednosti tituliranja salonitanskih prvosvećenika te se s velikom sigurnošću može pretpostaviti da se među izvorima koje je poznavao nalaze i akti salonitanskih crkvenih koncila. Usporedi M. Matijević-Sokol 2002, str. 66-68.

7 F. Bulić - J. Bervaldi 1912, str. 48-49; F. Šišić 1914, str. 154; S. Gunjača 1951, str. 233; N. Klaić 1967, str. 29; J. Wilkes 1969, str. 432; N. Klaić 1979, passim; N. Cambi 1976, str. 240-241; R. Bratož 1986, str. 378, bilj. 79; M. Ivanišević 1994, str. 110; R. Katičić 1998, str. 106; B. Kuntić-Makvić 1998, str. 1000; M. Matijević-Sokol 2002, str. 69; J.-P. Caillet 2008, str. 215. Suprotni zaključci: J. Zeiller 1906, str. 149, 172; C. Pietri 1984, str. 50; I. Babić 1993, str. 15, 33-35. Dosadašnja kritika nije uzela u razmatranje, k tome, spomene mjesta poput Sarsenteruma, koje među svim poznatim kasnoantičkim i srednjovjekovnim izvorima donosi još jedino Anonimni Ravenjanin, u izobličenom liku *Sarsiteron* (Anon. Rav., IV, 16). Teško je zamisliti takav izvor kojim bi se pretpostavljeni falsifikator akata mogao u svom vremenu poslužiti na način u dovoljnoj mjeri suveren da bi rezultirao uspjelom i u svim detaljima usklađenom cjelinom. Ravnomojno baratanje podatcima poput ovoga o Sarsenterumu pretpostavljalo bi, štoviše, postojanje sve do u kasni srednji vijek izvora što je raspolagao vrlo stariim i preciznim podatcima o kasnoj antici hrvatskoga povijesnog prostora, istovremeno potpuno zaobilavši svaku tekstovnu predaju što je dala izvore kojima raspolaže suvremena povijesna znanost.

8 N. Klaić 1979, str. 174.

9 Usporedi J. Medini 1970, str. 28. Natpis ukrašen križevima pronađen je 1757. pri podizanju crkve sv. Filipa u Makarskoj među ostatcima starije građevine koje je u Korabljici opisao Andrija Kačić Miošić; interpretiran je kao temeljni kamen ili nadgrobna ploča prvoga mukurskog biskupa. Već je Kačić izrazio blagu sumnju u izvornost tih nalaza, s obzirom da je pronalazač natpisa bio makarski biskup Stjepan Blašković, imenjak prvoga mukurskog premeta. Pronalazak epigrafskoga svjedočanstva o utemeljitelju biskupije antičkoga Mukura u vrijeme raspre između splitskoga nadbiskupa i makarskoga biskupa u XVIII. stoljeću otvara mjesto sumnji da je riječ o falsifikatu koji je ukazivanjem na drevnost makarskoga biskupskog sjelja trebao poduprijeti pretenzije makarskih franjevacâ spram tradicionalnoga prestiža splitske dijecezanske crkve. Natpis je u međuvremenu iščeznuo, vjerojatno uzidan s unutrašnje strane ožbukane apside crkve sv. Filipa. Nalaz natpisa spominje i Fortis 1774. u svom putopisu: A. Fortis 1984, str. 215: »Potpuno uništenje Retinuma ipak nije uzrokovalo potpuno napuštanje toga mjesta; ono se u Prokopija zove *Muchirum*, a u VI stoljeću nosi ime *Mucarum*. Iz Salonitanskoga koncila, što nam ga je sačuvao Toma Arhiđakon, otkriva se da je u ono doba bila ustanovljena biskupija u *Mucarumu*. Nadgrobni kamen Stjepana, koji je prvi sjedio na toj stolici, iskopan je u naše vrijeme«. Sumnju pobuđuje i činjenica da je upravo biskup Blašković bio jedna od karika u transmisiji teksta HSM: Blaškovićev vicekancelar Josip Valenti je 1749. pod biskupovim nadzorom prepisao predložak HSM nastao 1739. u Padovi iz pera notara Lodovica Donata, koji je sâm prijepis rukopisa iz spisâ crkvenoga povjesničara Filipa Riceputija (umro 1742.), jednoga od začetnika djela *Illyricum sacrum*. Riceputijev je pak rukopis prijepis direktnoga ispisa iz *Collectanea Benii* što ga je u ranijem XVII. stoljeću načinio ohridski biskup Rafael Levaković (umro 1649.), čime se zatvara krug istočnojadranske tekstovne predaje HSM. Stoga je biskup Blašković morao biti upoznat s tekстом koncilskih akata VI. stoljeća i spomenom biskupa Stjepana unutar njih. Usporedi F. Šišić 1914, str. 151-152; M. Barada 1949, str. 15-16; S. Gunjača 1951, str. 175-183; N. Klaić 1967, str. 1-14; S. Gunjača 1973, str. 25-37; R. Katičić 1998, str. 384.

10 J. Medini 1970, str. 30-33; M. Zaninović 1997, str. 13.

imena i funkcije u približno jednakom kronološkom horizontu kao i sadržaj zapisnika salonitanskih koncilskih akata.¹¹ Lovro je jedan od svećenika Salonitanske crkve koji su supotpisali zaključke prvoga koncila.

Koncil je sazvaio nadbiskup Honorije (oko 527. - 547.), mlađi od dvojice salonitanskih prelata istoga imena. Spomen Honorija sačuvan je u pismu pape Vigilija (537. - 555.) upućenu 550. iz Konstantinopola đakonima Sebastijanu i Rustiku, sa spomenom Honorijeve upletenosti u nedozvoljena ređenja.¹² S obzirom da se prijekor, po svemu sudeći, odnosio na nekanonsko umnažanje biskupija provedeno na mlađem koncilu, Vigilijevo pismo je još jedna neizravna potvrda vjerodostojnosti jezgre akata salonitanskih koncila u onom obliku u kojem su došli do našega vremena.

Zapisnik salonitanskoga koncila iz godine 533. ne bilježi prisutnost skardonskoga biskupa. Svjedočanstvo je crkvenoga preustroja kasnoantičke provincije Dalmacije pod predsjedanjem salonitanskoga nadbiskupa, predvodnika crkvene pokrajine koja je najkasnije početkom V. stoljeća organizirana kao Salonitanska metropolija.¹³ Spomenuti se preustroj očitovao osnivanjem novih crkvenih jedinica dismembracijom Salonitanske, ali i drugih biskupija. Koliko znamo, utemeljene su tri nove biskupije: *Ludrum*, *Sarsenterum* i *Muccur*, o čijoj ubikaciji i jurisdikcijskim međama postoje različita mišljenja. Prostor ranoantičke Liburnije među njima je mogla periferno zahvaćati, možda, jedino Ludrumska biskupija. Šutnja zapisnika koncila o crkvenom uređenju Liburnije svakako je dvosmislena, osobito s obzirom da je 533. upravo jaderski biskup Andrija na koncilu istupio s prijedlogom o utemeljenju novih dijeceza, pri čemu neprijeporno treba pretpostaviti vitalnu zainteresiranost ovoga prelata za liburnijski prostor. Sa sličnim je zahtjevom izišao bestoenski biskup Andrija u želji za dismembracijom vlastite dijeceze,¹⁴ ali nije mu udovoljeno, što noviji

proučavatelji objašnjavaju uspješnom primjenom kantonâ prvoga koncila koji su regulirali crkvenu praksu.¹⁵ Iz inicijative jaderskoga prvosvećenika te iz njezine konfrontacije s vrlo upadljivom odsutnošću predvodnika biskupije Skardone naslućuje se crkvena podjela prostora Liburnije koju akti crkvenoga koncila ne tradiraju izrijeком. Drugih objektivnih razloga za izbjivanje skardonskoga biskupa ili njegova zastupnika (u slučaju smrti), osim stvarnoga nestanka biskupije, teško da je moglo biti s obzirom na važnost problematike raspravljane na koncilu i relacija s kojih su prispjeli ostali prelati (Arba, Siscija).¹⁶ S obzirom da se područje Skardonske biskupije, koliko se to može razlučiti, izrijeком ne spominje ni među teritorijima dodjeljivanima pojedinim novim biskupijama (ukoliko se ne krije među do sada neubiciranim ili u aktima loše tradiranim nazivima), mada se pripadnost nekih među njima Skardonskoj dijecezi može naslutiti, problem ostaje otvoren.

Pisana povijesna svjedočanstva o ranokršćanskoj Skardonskoj crkvi na izvjestan način počinju i završavaju s tim navodom, odnosno potpisom skardonskoga biskupa Konstantina na zapisniku prvoga salonitanskoga crkvenoga koncila. Njegova prilično niska pozicija na popisu biskupa - tek šesto mjesto (od ukupno devet prelata), peto nakon metropolitova potpisa, iza jaderskoga, rapskoga, siscijskoga i epidaurskoga biskupa - čak i ako se ta činjenica relativizira možebitnim privlačenjem biskupa provincije Savije kao prinove crkvenoj jurisdikciji Salonitanske metropolije te laskanjem njemu i najudaljenijem, rapskom biskupu visokim mjestom na počasnoj hijerarhijskoj ljestvici, ukupan dojam ne ostavlja mjesta sumnji o prilično niskom rangu i neveliku ugledu biskupa Konstantina. Iza njega su rangirani tek naronski biskup te biskupi dijeceza iz dubokoga zaleđa (bestoenski i maktarski [?]). Iz svega navedenog kao da se naslućuje suton Skardonske dijeceze, o čemu više govori

11 U tom je smislu hipotetski moguća ekvacija *Laurentius presbiter ecclesie salonitane hoc constitutum consentiens subscripsi, (ut supra = condemnans qui contra unquam venire temptaverit)* (N. Klaić 1967, str. 81 = M. Ivanišević 1994, str. 160) s *Laurentius, notarius (an)c(t)e eccl(esiae) S(al..) s* papirusa koji je 1805. objavio Luigi Gaetano Marini te 1955. Jan-Olof Tjäder (M. Ivanišević 1994, str. 170). Isprava na papirusu nalazila se u upisniku ravenskih Gesta municipalia, sada u Milanu, Bibliotheca Ambrosiana. Datira se po paleografskim odlikama koje odgovaraju pismu na drugim datiranim ravenskim rukopisima. Nešto je nategnutije povezivanje prezbitera imenom *Barbarus* prisutnoga na koncilu 530. s toponimom Brboran u Splitu, iako bi se teoretski uistinu moglo raditi o prastarim posjedima visokoga klera Salonitanske crkve na splitskom poluotoku, posvjedočenima i drugim vrelima. S obzirom da su Marjan (*praedium Marinianum*), Pojššan (*praedium Pansianum*) i Žnjan (*praedium Iunianum*) redom tzv. predijalni toponimi, načelno je vjerojatnije da je i u slučaju Brborana riječ o predijalnom toponimu. Usporedi Ž. Rapanić 1980, str. 26.

12 M. Ivanišević 1994, str. 159-162; M. Ivanišević <1994>, str. 237.

13 J. Zeiller 1906, str. 134.

14 N. Klaić 1967, str. 84-85.

15 B. Kuntić-Makvić 1998, str. 999.

16 Usporedi, na primjer, N. Cambi 2001, str. 15. Problem konstatira i S. Antoljak 1992, str. 145-146, koji drži da bi jaderski biskup Andrija »mogao neko vrijeme umjesto skradinskoga prelata preuzeti taj teritorij«.

potpuna šutnja o njoj na koncilu održanom tek tri godine kasnije.

Usporedbom ktetikâ koji se nalaze u oblicima imenâ odgovarajućih crkvenih jedinica u aktima obaju koncila bilo je lako prepoznati podudaranje odnosno dosljedno korištenje oblikâ još čvrsto ukorijenjenih u tradiciji antičke pismenosti. Ktetik *Salonitanus* za metropolitansku Crkvu Dalmacije uspostavljen u ranokršćanskoj starini iskazuje u sačuvanom epigrafskom materijalu iz toga vremena veliku ravnomjernost: *aeclesia Salonitana* (CIL III 2654, 358. godina), *ecles[ia] Salon[ita]na* (V. stoljeće),¹⁷ [*eclesia c]atol[ica] Salon[ita]na* (CIL III 9535, V. stoljeće), *eclesia catolica Sal[onitana]* (CIL III 13124, 426. ili 430. godina), *s(an)c(t)a eccles[ia] Sal[onitana]* (CIL III 13147, kasno VI. - rano VII. stoljeće). Zadržan je i dugo nakon prelaska salonitanskoga nadbiskupa u Split kao službeni naziv tamošnje Crkve te ga je kao takvog rabila i papinska kancelarija u svojoj korespondenciji s istočnojadranskim episkopatom: *Clero et ordini Salonitano* (CD I, 9, 873/875. godina), *Salonitana ecclesia* (CD I, 22, 887/888. godina), *Ioanni, sancte Salonitane ecclesie archiepiscopo* (CD I, 35, 925. godina). Tradicija toga ktetika prepoznaje se i u greciziranom obliku istoga službenoga latinskog naziva u aktima ekumenskoga koncila u Niceji 787. godine.¹⁸

Felix episcopus Jadertinus sudjelovao je na crkvenim skupovima u Akvileji 381. te u Milanu 391.¹⁹ Oblik imena Crkve grada i otoka Raba: *Arba*, s etnikom i ktetikom *Arbensis*,²⁰ također je ispravno upotrijebljen te odgovara antičkoj tradiciji punog naziva *ecclesia Arbensis* koji se javlja još godine 928. na drugom splitskom koncilu (CD I, 37).²¹

Ime Siscijske crkve dobro je potvrđeno još od vremena sastavljanja hagiografskih spisa o mučeništvu prvoga biskupa, svetoga Kvirina (*Quirinus*), mučenog početkom IV. stoljeća: Prudencijeva himna iz oko 400. godine sastavljena je *in honorem Quirini, martyris, episcopi ecclesiae Siscianae* [variae lectiones: *sescianae, sysciana, susciana, scisciana*]; Jeronimova kronika naziva

mučenika *Quirinus episcopus Siscianus*; na crkvenom koncilu u Serdiki 343./344. godine prisutan je biskup *Marcus a Savia de Siscia*, a na onome u Akvileji godine 381. jedan od njegovih nasljednika Konstancije, *Constantius episcopus Scisciensis*; napokon, splitski koncil 928. crkvu naziva *ecclesia Sisciana*.²²

Za naziv Naronske crkve (*Ecclesia Naronitana*) nema izvornih potvrda mimo HSM.²³ Antičko ime grada na mjestu današnjeg Cavtata je *Epidaurum*. Konstantin Porfirogenet ga donosi u obliku Πίταυρα (*De administrando Imperio*, 29), a taj oblik potvrđuju i drugi ranosrednjovjekovni tekstovi: *Andree, archiepiscopo sancte Pitauritane ecclesie* (CD I, 1 – isprava pape Zaharije iz godine 743., vjerojatno formalna i sadržajna krivotvorina načinjena po uzoru na ispravu Benedikta VIII. iz godine 1022.), *Vitali, archiepiscopo sancte Pitabritane sedis* (CD I, 61, 1022. godina), *Petro archiepiscopo sancte Pitauritane sedis* (CD I, 143, 1076. godina). Oblik imena grada sadrži bezvučni dental još u antici: *Epitaur(o)* (CIL XVI 17, 71. godina). Anonimni kozmograf iz Ravene u VII. stoljeću također dosljedno koristi bezvučne varijante: *Epitaurum id est Ragusium, Epitauron* (Anon. Rav. IV, 16; V, 14), *Tabula Peutingeriana Epitaurus* (Tab. Peut. segm. VII, 1), a Guido *Epitauron ubi nunc est Ratisium* (Anon. Rav. 114); Toma Arhiđakon ih u XIII. stoljeću slijedi s *Epitaurus* (HS cap. X). Svi ti oblici potvrđuju autentičnu porabu u formulaciji *Fabricianus episcopus ecclesie Epitauritane* iz akata salonitanskoga koncila 530. godine.²⁴ Kronološki mu je najbliži spomen u korespondenciji Grgura Velikoga s podđakonom Antoninom u Dalmaciji 592. godine: *Florentium Epitauritanae civitatis episcopum* i zadarskim biskupom Sabinijanom 597. godine: *habitatores Epitaurensis civitatis Florentium, quem suum dicunt esse episcopum*.²⁵

Službeni naziv ranokršćanske Bestojske crkve nema potvrda u drugim izvorima. Ostale su potvrde imena samog naselja: *Bistue vetus* odnosno *Bistue nova* (Tab. Peut. segm. VI, 5; VII, 1), *Bistue betus* odnosno *Ibisua*

17 V. Delonga 2002, str. 157.

18 R. Katičić 1993, str. 29-31.

19 M. Suić 1981, str. 328.

20 B. Nedved 1989, str. 30.

21 U tom se smislu razotkriva zanimljiv paralelizam s imenima dalmatinskih biskupa u aktima ekumenskoga koncila u Niceji 787. gdje je među zastupljenim istočnojadranskim prelatima onaj iz Arbe visoko u hijerarhijskom sustavu, odmah nakon salonitanskoga (splitskoga), a prije osorskoga i kotorskoga biskupa (R. Katičić 1993). Taj red starješinstva, bez obzira na neobjašnjivo odsustvo jaderskoga i drugih biskupa, pokazuje kontinuitet ranokršćanske crkvene tradicije koji je potkraj VIII. stoljeća poštivao i konstantinopolski crkveni protokol. Ta vrlo stara tradicija se tu između pokrajinskih koncilâ VI. stoljeća i onih ekumenskih VIII. stoljeća vrlo lijepo razaznaje.

22 J. Šašel 1974, str. 709-711, 714, br. 15-15a, 18, 20, 21, 39.

23 J. Vučić 2005.

24 N. Klaić 1967, str. 81.

25 F. Bulić 1904, str. 26, 38-39.

(Anon. Rav. IV, 16; IV, 19), *Bistues* (opekarski pečat), *municipium Bistuensium* (CIL III 12761 i drugi).²⁶

Kako vidimo, oblici službenih naziva dijeceza, predstavljenih na koncilima, potvrđeni su suvremenim izvorima i onodobnom jezičnom praksom. Među onima koji se javljaju u objema zapisnicima nema grafijskih diskrepancija, pod uvjetom da se u kretiku *Mactaritana* ne krije Mukur, što je gladište koje bi bilo teško obranjivo s obzirom da je biskupsko sjedište u tom mjestu utemeljeno tek na kasnijem koncilu.²⁷ Radi li se o još jednoj ugasloj ili rasformiranoj biskupiji? Naselje po imenu *Mactar (-a?)* - primamljivoj homofoniji s *Muccurum*, *Muccorum* odnosno *Muncorum* usprkos²⁸ - nema potvrde ni u jednom drugom antičkom ili srednjovjekovnom izvoru. Potpis *Victor episcopus ecclesie Mactaritane* ostaje jednim od najtamnijih mjesta analize koncilskih akata.

Neka nam bude dopušteno ovome dodati još jedan ekskurs. Od jedanaest prelata prisutnih na drugom salonitanskom koncilu šestorica se podudaraju s osobama prisutnima tri godine ranije (preminuloga siscijskog biskupa zamijenio je njegov nasljednik), kada je bilo sazvano ukupno devet biskupa. Te osobe su salonitanski nadbiskup, jaderski, rapski, siscijski, naronski i bestoenski biskup. Narasli broj rezultat je utemeljenja triju novih biskupija, čiji su poglavari po običaju navedeni na kraju popisa potpisnikâ. Daljnje odudaranje rezultat je, kako smo vidjeli, izbivanja skardonskoga biskupa, ali isto tako epidaurskoga biskupa Fabricijana te maktarskoga biskupa Viktora, čije se sjedište ne da ubicirati, ali se očigledno ne radi o veoma uglednu mjestu jer je na prethodnom popisu bio naveden kao posljednji, deveti. Godine 533. popis donosi, međutim, i imena dvojice biskupa bezimernih dijeceza, Pavla i Savilijana. Načelno se, dakle, za biskupe koji se više ne javljaju na drugom koncilu može pretpostaviti jedno od trojega: da nisu prisustvovali koncilu, da se kriju iza osoba biskupskoga ranga imena čijih dijeceza iz nekoga nepoznatog razloga

nisu tradirana u prijepisu HSM ili da su im biskupije razvrgnute.²⁹ Među njima je prvi, Pavao, počašćen prilično visokim petim mjestom, odmah nakon potpisa siscijskoga biskupa, dok je Savilijan tek sedmi, prije bestoenskoga biskupa Andrije te triju prinova crkvenom ustroju provincije Dalmacije. Jezgri oblik zapisnika koji se može razaznati u tradiranom rukopisu svjedoči da se pri sazivanju koncila i sastavljanju zapisnika njegovih odredaba naglašeno pazilo na hijerarhijski status svih prisutnih biskupa, u većini slučajeva diferencijalno određen spram susjednoga sudionika i cjeline. O tome vrlo jasno svjedoči stabilan poredak istih dijecezanskih biskupa zadržan u oba zapisnika od prvoga do četvrtoga mjesta (Salona, Jader, Arba, Siscija) te na osmom mjestu (Bistue). Iza bestoenskoga biskupa na drugom koncilu slijede »prijebrojeni«. Izostankom skardonskoga biskupa naronski biskup Marcel »napredovao« je za jedno mjesto u hijerarhiji potpisâ, zauzevši šesto mjesto u redoslijedu, koje je onomad pripadalo upravo Konstantinu iz Skardone. Kako vidimo, do poremećaja dolazi upravo od petoga do sedmoga mjesta, u prostoru u kojemu se crkveni poglavar Narone uspinje za jednu hijerarhijsku stubu. Već na osmom mjestu poredak je ponovno ustaljen. U skladu sa svime navedenim očigledno je da je anomalija »sistemska« te da se - dakako, uz sve ograde s obzirom na, najblaže rečeno, ne sasvim pouzdanu tradiciju teksta - skardonskoga biskupa ne može vidjeti ni u jednoj od osoba čiji biskupski gradovi na kasnijem koncilu nisu navedeni. Biskupa Pavla moglo bi se vrlo pouzdano identificirati s Epidaurum, naznačenim na tom istom rednom broju na prethodnom koncilu, tim više što su sačuvana povijesna vrela koja govore o postojanju Epidaurske biskupije još na samom kraju VI. stoljeća,³⁰ pa se može sa sigurnošću reći kako ta biskupija nije u vrijeme održavanja salonitanskih koncila bila ukinuta.³¹ Prema analogiji sa Siscijom, tamošnjega preminulog biskupa u trogodišnjem je razdoblju od sazivanja prethodnoga

26 A. Škegro 2005.

27 Isto se može pretpostaviti za osobu koja je posljednja potpisala akte koncila 530.: *Vitalis presbiter Sarniensis ecclesie*; već su raniji izdavači rukopisa HSM pokušavali emendirati kretik Vitalove crkve u *Sarsenterensis*: N. Klaić 1967, str. 81, bilj. 221.

28 P. Skok 1929, str. 49-50. F. Rački smještao je ovo naselje u Mostar (F. Rački 1894, str. 15, bilj. 8), što su kasnije uglavnom prihvaćali i drugi istraživači. Usporedi pregled mišljenja u: J. Vučić 2005, str. 164.

29 Zaključak unekoliko relativizira činjenica što sasvim pouzdano koncilima nisu prisustvovali svi biskupi metropolije, poput balojskoga koji (čak i ako ga se hipotetski identificira s biskupom Savilijanom na koncilu 533.) je bio 530. samo spomenut u raspravi. Ovome bismo dodali jedan od zaključaka koncila iz 533.: *Ut semel in anno ad concilium metropolitanum venire nullus ommittat. Quod si quem forte non non desidiosa voluntas sed inevitanda necessitas detinuerit, per primates sue ecclesie se presentet* (N. Klaić 1967, str. 84, P fol. 615 v. i sl. 18) - »Neka nitko ne propusti jedanput godišnje doći na metropolitanski sabor. Ako bi koga spriječila neodgodiva potreba, nipošto bezvoljnost, neka ga zastupaju prvaci njegove crkve« (R. Dodig - A. Škegro 2008, str. 20).

30 F. Bulić 1904, str. 26, 38-39.

31 Pavla je i Farlati držao Fabricijanovim nasljednikom u Epidauru: *Fortasse Paulus Epidauri, Sivilianus [sic] Scardonae Episcopi erant, alter Fabriciano, alter Constantino vita functis, quorum nomina subjecta sunt Actis Concilii primi, in sedem Episcopalem suffecti* (D. Farlati 1753, str. 177, bilj. 38).

koncila naslijedio novoizabrani prelat, što objašnjava odsutnost epidaurskoga biskupa Fabricijana.

Dosljednim provođenjem ovoga postupka, preostalog biskupa neidentificirane dijeceze, Savilijana, ipak nećemo poistovjetiti s novim skardonskim biskupom, jer je malo vjerojatno da su u trogodišnjem razdoblju Naronska i Skardonska biskupija po ugledu i važnosti zamijenile mjesta unutar cjelokupnoga hijerarhijskog poretka metropolije.³² Primjetno je da bestoenski biskup (*Ecclesia Bestoensis* – vjerojatno u današnjoj srednjoj Bosni oko Bugojna) nije poput naronskoga Marcela »napredovao« u popisu, što se reflektira i u odnosu nadbiskupa-metropolita Honorija spram njega: biskupija mu se ne dijeli već se postupak odgađa za bolju priliku »da ne bismo nekorisno povećali broj biskupa, ili ga u želji možda umanjili«. ³³ Položaj tajanstvenoga Savilijana između naronskoga i bestoenskoga biskupa djeluje kao interpolacija. S obzirom na nepoznavanje kriterijâ uvrštavanja teško je reći o kojem se biskupu tu radi (biskup municipija Baloie u Šipovu, korepiskop?) te iz kojega je razloga umetnut u dosljedan i striktan popis prelata metropolije Dalmacije.

Među osobama nebiskupskoga ranga prisutnima na koncilu 530. na idućem se javlja jedino *Stephanus pater* (ili *presbyter*), uz pretpostavku da se radi o istoj osobi koja je promaknuta u čast mukurskoga biskupa. Inače, uz iznimku imena *Constantinus*, dvosmislenih podudaranja imenâ nema. *Constantinus* je ime skardonskoga biskupa na koncilu 530. te siscijskoga biskupa na koncilu 533.

Budući da je na prvomu koncilu sudjelovao siscijski biskup imenom *Joannes*, teoretski bi se moglo pomišljati na zabunu prilikom transmisije teksta tj. da je na kasnijem koncilu sudjelovao isti skardonski biskup, uz odsustvo siscijskoga. Ipak je sva dosadašnja historiografija držala ovu izmjenu posljedicom personalne promjene na siscijskoj biskupskoj stolici u vremenu između dvaju koncila kada je preminuloga biskupa Ivana zamijenio novi po imenu Konstantin. Farlati je na jednak način razrješavao ovu promjenu, ali istodobno je pomišljao na mogućnost da je u aktima kasnijega koncila došlo do miješanja osobe siscijskoga biskupa s istoimenim skardonskim prelatom.³⁴ No zamjena ktetika *salonitane* sa *sisciane* uslijed greške kopista nije vjerojatna već i zbog vrlo uočljivoga zadržavanja reda starješinstva u popisu biskupa, kao i zbog nepodudaranja broja grafema u dvama kteticima (dvanaest naprama osam) što čini ovakvo razrješenje krajnje neuvjerljivim. Napokon, u kasnijem je radu i Farlati zadržao svoje prvotno mišljenje o dva sukcesivna siscijska biskupa.³⁵ U priloženoj tabli donosimo grafički prikaz (s predloženim izjednačenjem biskupâ na petom mjestu popisa).

Slijedom navedenoga, dopušteno je pitati je li ranokršćanska Skardonska crkva i fizički i kao institucija uopće dočekala bizantsko-ostrogotski rat te je li ga preživjela, o čemu sam šire pisao drugdje,³⁶ dok ovdje iznosim samo dijelove tih razmatranja relevantne za proučavanje crkvenih skupova u Saloni odnosno rukopisne tradicije koja nam je prenijela vijesti o njima.

32 Usporedi suprotno gledište: D. Farlati 1753, str. 177, bilj. 38 koji drži Savilijana nasljednikom skardonskoga biskupa Konstantina.

33 R. Dodig - A. Škegro 2008, str. 21.

34 D. Farlati 1753, str. 177, bilj. 37: *Joannes Episcopus ecclesiae Sciscianae cum Actis subscripsit primi Concilii Salonitani, intra hoc biennium, quod intercessit, obierit necesse est, ejusque in locum suffectus fuerit oportet Constantinus; nisi forte pro Scisciana substituenda sit Scardonitana, cujus Episcopus Constantinus priori Concilio interfuit.*

35 D. Farlati 1785, str. 329: *Ac primi quidem inter nomina & subscriptiones Episcoporum quarto loco subjicitur: Joannes Episc. Siscianae subscripsi ut supra; secundae vero, eumdem quartum locum retinens, Constantinus Episcopus Ecclesiae Siscianae his gestis consentiens subscripsit. Intra biennium, quod a primo Concilio intercessit. Joannes obiit, ejusque in locum suffectus fuit Constantinus.* Veće povjerenje u takvo objašnjenje vjerojatno je unosilo pogrešno prenošeno ime siscijskoga biskupa prisutnog na koncilu 533. Naime, nerijetko se navodilo ime biskupa Konstancija, čime bi se impliciralo njegovo diferencijalno određenje spram imena skardonskoga biskupa Konstantina. Radilo bi se, dakle, o dva izrijekom različita prvosvećenika. Ono se i u dijelu novije literature donosi u obliku *Constantius* (usporedi, na primjer, M. Hoti 1992, str. 153; R. Katičić 1998, str. 106), iz nepoznatih razloga, mada i Propagandin rukopis (N. Klaić 1967, P fol. 616 r. i sl. 19) te transkripcija koju donose izdavači (D. Farlati 1753, str. 173; N. Klaić 1967, str. 85; S. Gunjača 1973, str. 55) nedvosmisleno prenose ispravan oblik biskupova imena - *Constantinus*.

CONCILIIUM SOLEMNE SUB DIE XVII KALENDARUM IULIARUM CONSULATU VERO LAMPADII ET F. ORESTI (15. lipnja 530.)	Redni broj	CONCILIIUM SACERDOTALE SUB DIE IIII NONIS MAIAS POST ITERUM ATQUE ITERUM LAMPADI ET ORESTI SUMMENS CONSULATUS (4. svibnja 533.)
Honorius archiepiscopus sancte ecclesie Salonitane	1. ↔	Honorius archiepiscopus sancte ecclesie Salonitane (B1 i B2: Solonitane)
Andreas episcopus Jadartine ecclesie	2. ↔	Andreas episcopus Jadartine (B1 i B2: Jardinae; R: Jadriensis) ecclesie
Ticyanus (B1 i B2: Tycianus) episcopus ecclesie Arbensis	3. ↔	Ticyanus episcopus sancte ecclesie Arbensis
Joannes episcopus Sisciane	4. ↔	Constantinus episcopus ecclesie Sisciane
Fabricianus (B1 i B2: Fabrianus) episcopus ecclesie Epitauritane	5. ↔	Paulus episcopus [ecclesie Epitauritane?]
Constantinus episcopus ecclesie Scardonitane	6. →	Marcellus episcopus Naronitane ecclesie
Marcellus episcopus ecclesie Naronitane	7. ←	Savilianus (B1 i B2: Sarcilianus) episcopus (<i>Ba ga izostavlja</i>)
Andreas episcopus Bestoensis ecclesie	8. ↔	Andreas episcopus Bestoensis (Š: Bestuensis) (<i>Ba ga izostavlja</i>)
Victor episcopus ecclesie Mactaritane (B1 i B2: Martaritanae; Ba: Maroniana; R = B1 i B2 (Mostar))	9.	Paulinus episcopus ecclesie Sarsenterensis (B1 i B2: Sarseterensis; Ba i Š: Sarsenterensis)
Dominicus archipresbiter ecclesie Salonitane	10.	Stephanus episcopus Muncorensis (S3: Muccarensis; Ba i Š: Muccorensis)
Barbarus presbiter ecclesie Salonitane	11.	Celianus (Ba i Š: Cecilianus) episcopus ecclesie Ludroensis (B1: Ludioensis; B2: Ludrensis)
Cesarius presbiter	12.	
Hereneus presbiter	13.	
Laurentius presbiter	14.	
Bacauda pater (B1, B2, Ba i R Š: presbyter)	15.	
Stephanus pater (B1, B2, Ba i S: presbyter)	16.	
Ursus presbiter	17.	
Bassus presbiter	18.	
Vitalis presbiter Sarniensis (B1 i B2: Sarnitensis; Ba i Š: Sarsenterensis) ecclesie	19.	

LEGENDA I SIGLA

- Biskupi dijecea koje su zadržale hijerarhijsku poziciju na koncilu 530. i 533.
- Red starješinstva (pozicija unutar popisa biskupa zadržana na concilima 530. i 533.)
- Anomalija u redu starješinstva nastala izuzimanjem skardonskoga biskupa

B1 = Stariji Barberinski rukopis, Vatikanska knjižnica, Rim, Barberini latinus 828 (prije 3481) (sredina XVI. stoljeća)

B2 = Mlađi Barberinski rukopis, Vatikanska knjižnica, Rim, Barberini latinus 3218 (prije 3636) (prva polovica XVII. stoljeća)

Ba = I. Batthyány 1785.

P = Propagandin rukopis, Congregatio de propaganda fide, Rim, Decreta et relationes, III, 264 (prva polovica XVI. stoljeća)

R = F. Rački 1894.

S1 = Prijepis Levakovićeva prijepisa Benjinih Collectanea, Kaptolski arhiv Split, sign. 76 (1719.)

S2 = Blaškovićev prijepis Riceputijeva rukopisa, Kaptolski arhiv Split, sign. 485 (1749.)

S3 = tzv. Bečki rukopis (prijepis S2) Codex Vindobonensis Latinus 12.670, Nacionalna knjižnica, Beč

Š = F. Šišić 1914.

Kratice

Anon. Rav. = *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, ed. M. Pinder, G. Parthey, Berlin 1860.

BASD = *Bullettino di archeologia e storia dalmata*

CD I = *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I, ed. J. Stipišić, M. Šamšalović, Zagreb 1967.

CIL III = *Corpus inscriptionum Latinarum, Vol. III, Pars 1*, ed. T. Mommsen, Berlin 1873.

HS = Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, ed. O. Perić, M. Matijević-Sokol, Split 2003.

PWRE = *Pauly-Wissowa Realencyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*

VAHD = *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*

36 U radu Ecclesia Scardonitana, koji će na engleskom jeziku biti objavljen u prvom svesku Studia Varvarina u izdanju Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu; za nastanak rada osobito zahvalnost dugujem prof. dr. Bruni Kuntić-Makvić. Iz njegove hrvatske inačice ovdje je preneseno nekoliko uvodnih odlomaka na kojima gradim svoje objašnjenje problema ranokršćanskoga crkvenog ustroja na granicama Liburnije i Dalmacije, prilagođenih ovdje predmetu i tematici koju pokriva časopis.

Literatura

- S. Antoljak <1992> Stjepan Antoljak, *Bukovica u srednjem vijeku*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti XXX, br. 17/1990-1991, Zadar <1992>, 143-158.
- I. Babić <1993> Ivo Babić, *Splitske uspomene na salonitanske kršćanske starine*, VAHD 85/1992, Split <1993>, 13-57.
- M. Barada 1949 Miho Barada, *Dalmatia Superior*, Rad JAZU 270, Zagreb 1949 (posebni otisak).
- I. Basić 2008 Ivan Basić, *Problemi proučavanja ranosrednjovjekovne crkvene organizacije u studijama Mihe Barade*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 40, Zagreb 2008, 49-90.
- I. Batthyány 1785 Ignaz Batthyány, *Leges ecclesasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium, I*, Alba Carolina 1785.
- R. Bratož 1986 Rajko Bratož, *Razvoj organizacije zgodnjekršćanske cerkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoljetja*, Zgodovinski časopis XL, br. 4, Ljubljana 1986, 363-395.
- F. Bulić 1904 Frane Bulić, *S. Gregorio Magno Papa nelle sue relazioni colla Dalmazia (a. 590-604)*, BASD XXVII, Split 1904, Supplement.
- F. Bulić - J. Bervaldi 1912 Frane Bulić - Josip Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovice XI. v.)*, BASD XXXV, Split 1912, Supplement.
- J.-P. Caillet 2008 Jean-Pierre Caillet, *L'église salonitaine à l'époque des évêques Étienne et Honorius II*, Salonitansko-splitska crkva u prvom tisućljeću kršćanske povijesti, Split 2008, 211-219.
- N. Cambi 1976 Nenad Cambi, *Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali*, Materijali XII, Zadar 1976, 239-282.
- N. Cambi 2001 Nenad Cambi, *Područje šibenske biskupije u starokršćansko doba*, Sedam stoljeća Šibenske biskupije, Šibenik 2001, 9-21.
- A. Degrassi 1952 Attilio Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma 1952.
- V. Delonga 2002 Vedrana Delonga, *Hedonijev epitaf iz Splita – novi izvor za kasnoantičku prozopografiju*, Zbornik Tomislava Marasovića, Split 2002, 153-170.
- R. Dodig - A. Škegro 2008 Radoslav Dodig - Ante Škegro, *Akti crkvenih sabora održanih 530. i 533. u Saloni*, Povijesni prilozi XXVII, br. 35, Zagreb 2008, 9-23.
- D. Farlati 1753 Daniele Farlati, *Illyrici sacri tomus secundus*, Venetiis 1753.
- D. Farlati 1785 Daniele Farlati, *Illyrici sacri tomus quintus*, Venetiis 1785.
- A. Fortis 1984 Alberto Fortis (priredio Josip Bratulić, preveli Mate Maras i Darko Novaković), *Put po Dalmaciji*, Zagreb 1984.

- S. Gunjača 1951 Stjepan Gunjača, *Historia Salonitana maior*, Rad JAZU 283, Zagreb 1951, 175-243.
- S. Gunjača 1973 Stjepan Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji. Knj. I. Izvori (Analiza i kritika)*, Zagreb 1973.
- M. Hoti 1992 Marina Hoti, *Sisak u antičkim izvorima*, Opuscula archaeologica 16, Zagreb 1992, 133-163.
- M. Ivanišević 1994 Milan Ivanišević, *Povijesni izvori*, Salona Christiana, Split 1994, 105-195.
- M. Ivanišević <1994> Milan Ivanišević, *Salonitanski biskupi*, VAHD 86/1993, Split <1994>, 223-252.
- R. Katičić 1993 Radoslav Katičić, *Imena dalmatinskih biskupija i njihovih biskupa u aktima ekumenskoga koncila u Niceji godine 787.*, Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju, Split 1993, 25-35.
- R. Katičić 1998 Radoslav Katičić, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb 1998.
- N. Klaić 1967 Нада Клаић, *Historia Salonitana maior*, Београд 1967.
- N. Klaić 1979 Nada Klaić, *Način na koji je nastajalo djelo Historia Salonitana Maior*, VAHD 72-73, Split 1979, 171-198.
- I. Kukuljević Sakcinski 1874 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, I*, Zagreb 1874.
- B. Kuntić-Makvić 1998 Bruna Kuntić-Makvić, *Honorius Iunior, Salonitanae urbis episcopus. Essai sur la Dalmatie de son temps*, Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae, Città del Vaticano - Split 1998, 997-1002.
- Matijević-Sokol 2002 Mirjana Matijević-Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko 2002.
- J. Medini 1970 Julijan Medini, *Makarsko primorje u antici*, Makarski zbornik I, Makarska 1970, 13-82.
- B. Nedved 1898 Branka Nedved, *Felix Arba*, Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju, Zagreb 1989, 29-44.
- C. Pietri 1984 Charles Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (Ve-VIe siècle)*, Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin, Rome 1984, 21-62.
- F. Rački 1894 Franjo Rački, *Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana*, Zagreb 1894.
- Ž. Rapanić 1980 Željko Rapanić, *Bilješka za historijsku topografiju Splita*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22, Split 1980, 24-29.
- P. Skok 1929 Petar Skok, *Iz mojega »Glossarium-a mediae et infimae latinitatis regni Croatiae«*, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 47-52.

- M. Suić 1981 Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981.
- J. Šašel 1974 Jaroslav Šašel, *Siscia*, PWRE, Supplementband XIV, Stuttgart 1974, 702-741.
- F. Šišić 1914 Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb 1914.
- A. Škegro 2005 Ante Škegro, *The Bestoen bishopric in the light of prior research*, *Arheološki vestnik* 56, Ljubljana 2005, 369-389.
- J. Vučić 2005 Jakov Vučić, *Ecclesia Naronitana / Prostor i granice*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, Split 2005, 159-170.
- J. J. Wilkes 1969 John J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.
- M. Zaninović 1997 Marin Zaninović, *O nekim prometnim osobitostima Makarskog primorja u prethistoriji i antici*, *Makarsko primorje* 3, Makarska 1997, 9-16.
- J. Zeiller 1906 Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie*, Paris 1906.

Summary

Ivan Basić

Introductory Considerations Pertaining the List of Bishops of the Western Illyricum in the Acts of the Church Councils of Salona of 530 and 533

Key words: Dalmatia, Salona, Church Councils, Early-Christian Church constitution

The author analyses conclusions of the acts adopted by the regional Church Councils held in Salona in the years 530 and 533, especially the lists of their signatories. They are treated hierarchically (by the order of seniority), onomastically and (to a lesser extent) prozopographically. Identification of particular Council signatories is proposed in the heads of the contemporary early-Christian ecclesiastical units. The paper resumes and comments researches and standpoints of previous authors on the form and reliability of the Council acts, where the author accepts the common opinion on their authenticity. Reinterpretation of this source preliminarily indicates the possibility of a new interpretation in the sense of removing by the Council of the early-Christian church in Scardona from the 6th century ecclesiastical geography.

